

A munkahelyi művelődés és az üzemtörténeti mozgalom

Hazánkban még rövid múltú az üzemtörténeti mozgalom. A hetvenes évek elején kezdődött jelentősebb fejlődés, s azóta gyorsan terjed, gazdagodik és egyre szélesebb tömegeket tesz művelőivé. Továbbfejlődésének üteme és minősége alapvetően függ attól, hogy valóságos mozgató rugóit milyen mértékben sikerül felismernünk és feltárnunk. Hatékonyabb fejlesztésére csak e tényezőket és tendenciákat felismerve gyakorolhatunk tudatosabb és tervszerűbb befolyást.

Az üzemtörténetnek mint diszciplinának, az üzemtörténet-írásnak mint mozgalomnak legfőbb kiváltója, ösztönzője és támogatója a szocialista üzem. A hatvanas évek második felében a vállalatok működésében bekövetkezett változások: a népgazdaság intenzív fejlesztése, a fejlett szocializmus építésére való áttérés, a közművelődéssel kapcsolatos elveink és gyakorlatunk módosulása előnyös feltételeket teremtettek az üzemtörténeti tevékenység fellendüléséhez.

A munkában létrejövő közösségi kapcsolatoknak különösen fontos szerepük van a szocialista tudat és életmód alakításában. A munkahely ezért a szorosan vett termelés mellett az emberformálásban, a politikai jártasság megszerzésében, s így a művelődésben is pótolhatatlan, mással nem helyettesíthető tényező.

A szocialista vállalat *szocialista* termelő közösség. E viszonyok között a termelés leszűkítve semmiképp sem értelmezhető. Ellenkezőleg: *mindinkább az az elv és gyakorlat érvényesül, mely a termelést az ember gyökeres átforgatásának eszközeként kívánja felfogni*, s melyhez nélkülözhetetlenül társul a demokrácia és a művelődés is.

A vállalatok vezetői számára e minőségi követelmények tették szükségessé a szélesebb perspektívában való gondolkodást, a termelésről, művelődésről alkotott felfogásuk és gyakorlatuk korszerűsítését.

A párt programnyilatkozata alapvető társadalmi feladattá tette a szocialista életmód fejlesztését. A termelési viszonyok fejlődése ebben törvényszerűen meghatározó, de a művelődésre is nagy szerep hárul. Azt a sokoldalú emberi tevékenység kibontakoztatását kívánja elősegíteni, melynek folyamán az ember természeti és társadalmi környezetét elsajátíthatja.

Alapformái közül legfontosabb a munka, de ebbe beletartozik az ember társadalomszervező és társadalmi problémákat megoldó tevékenysége is.

A munkahelyek által ösztönzött folyamatos művelődés ezért elválaszthatatlanul kötődik a társadalmi feladatokhoz és megfordítva: *valamennyi társadalmi* (termelési, vállalati) *feladatnak pontosan körülhatárolható művelődési vonzata van*. Ebből logikusan következik, hogy előreviteléhez — az intézmények fejlesztésén túl, azzal egyenértékűen — az igények tudatos kiváltása, a pontos és világos szándéktól vezérelt művelődő magatartás tervszerű és szervezett befolyásolása, ösztönzése (szabályozása) is nélkülözhetetlen.

Ma már nem helytálló az a nézet, mely a termelés, demokratizmus, művelődés között merev határokat tételez fel. *A szocialista termelés teljességében a demokratizmus és a művelődés egyaránt bennfoglaltatik*, s az emberi képességek kiteljesedését szolgálja.

A munkahelyek a termeléssel egyidejűleg gyakorolnak döntő hatást a benne résztvevők művelődésére. Mégpedig úgy, hogy a hangsúly a céltudatos aktivitás kiváltására kerül, s ez a művelődés minőségének is meghatározó tényezője.

A munkahely az ember sokoldalú kibontakozására kell, hogy ösztönözzön. A szocialista brigádok hármasképe és tartalmának fokozatos megvalósulása ennek valószínű és előremutató lehetőségét adja. A magasabb szakmai, politikai műveltség elérése pedig folytonosan és törvényszerűen igényli az alpműveltség bővítését.

A munkahelyi művelődés szervezettségében, szabályozásában, a benne való részvételre mozgósításban nélkülözhetetlen szerepet töltenek be a különböző mozgalmak, melyek egyben egyik jellemző sajátosságát is jelentik, s a munkástörekvések megvalósításának mindig fontos, aktivizáló eszközei voltak. A szocialista kulturális forradalomban nemcsak hagyományozódhatnak, hanem valóságos funkciójuk éppen ma bontakozik ki teljességében.

Társadalmunk mindenkori törekvése — alapvetően a tervgazdálkodás révén — a társadalmi élet fejlesztési folyamatának szabályozott kiváltása, hogy ezáltal teremtsen tágabb lehetőséget tagjai valóságos szükségleteinek kielégítéséhez. Figyelembe veszi azonban, hogy az emberi személyiség szabad kibontakozása — benne művelődése is — önálló folyamat és alkotás, melynek a lehetőségek megteremtése mellett lényeges eleme és mozgatórugója az öntevékenység, a spontaneitás is.

A tervszerűség és öntevékenység a munkahelyeken is dialektikus egységet alkot. Az irányításnak ezért a szabályozásba mindenkor be kell számítani az öntevékenységet és a ráépülő közösségeket. Akkor is, ha e sajátos gyakorlat öntörvényű fejlődésének számottevő vonásait, összefüggéseit ma még nem ismerjük és teljességében nem is tárhatjuk fel.

Az üzemtörténeti mozgalom voltaképpen a bemutatott munkahelyi irányzatok talaján keletkezett és indult virágzásnak. A szocialista brigádok bekapcsolódása a gyűjtő-, feltáró munkába, a különböző vetélkedők üzemtörténeti témáinak emelkedő száma, az egyéni kutatók körének nagymértékű bővülése, az üzemi krónikairás terjedése, a megyei pályázati rendszerek, valamint az országos pályázatok, továbbá az amatőr kutatók és kutató közösségek gyarapodó publikációi mind mutatják, hogy az üzemtörténeti tevékenység hazánkban már verbő mozgalommá fejlődött.

Az üzemtörténet-írás a honismereti mozgalom talajából sarjadt. Közös eredményük, hogy szervezeti kereteiket felhasználva tömegmérétekben mozgósítottak a történettudomány eredményeinek, módszereinek megismerésére és fejlesztésére. Lendületet adtak olyan forrásanyagok feltárására és összegyűjtésére, melyekből a történettudomány számos ága is gazdagodott. Egyben széles tömegeket tettek érdekeltté és cselekvővé e diszciplínák fejlesztésében, a társadalmi mozgásfolyamatok tudományos igényű megismerésében.

Az üzemtörténetben rejlő lehetőségek szerencsésen találkoztak a tömegpropaganda munkahelyi sajátosságokra tudatosan építő feladataival, a szocialista brigádok kulturális vállalásai tartalmasabbá tételének követelményével, a vetélkedők növekvő számával, s a vállalati évfordulók alkalmából a visszatekintés rendszerezésének igényével. Az üzemi sajátosságok jelentős része pedig épp a múltban gyökerezik.

Már az üzemtörténeti mozgalom kezdeti tapasztalatai olyan lehetőségekre mutattak rá, melyek a munkahelyek és az egyének számára is hasznos művelődő tevékenységre ösztönöztek, s eredményei az üzemi élet egészében, a munkásság múltjának megbecsülésében, a termelés üzemi fejlődésének behatóbb megismerésében mutatkoztak. Növekvő térhódítását az is okozta, hogy a munkahelyi és lakóterületi művelődés egészébe — önállóan és alkalmazottan egyaránt — rugalmasan volt képes beilleszkedni. Az I. Országos Üzemtörténeti Konferencia ezáltal egy már létező, gazdag tapasztalatokkal rendelkező és kiterjedt mozgalom működésének tapasztalatait foglalhatta egységbe.

A gyakorlat tehát azt erősíti, hogy az üzemtörténet-írás csak ott és akkor verhet gyökeret és fejlődhet, ahol és amikor megtalálja valóságos helyét és funkcióját a munkahelyi élet teljességében, a konkrét tevékenységformálásban. A következő példa a szocialistabrigád-mozgalommal való eleven kapcsolatát is szemléltetheti.

Ismeretes, hogy a brigádnaplók vezetésének jelenlegi formális szemlélete és módszere forrásértéküket számottevően csökkentheti. Ha csak az eredményeket rögzítik, akkor hiányzanak belőlük a gondok, problémák, amikkel e kollektívák küzdenek, s az apróbb-nagyobb eredmények feletti örömeik. Ezért több helyen az üzemtörténeti pályázati rendszert a brigádnaplókra is kiterjesztették. A pályázatok tapasztalatai bemutatják a brigádnaplók vezetésének helyes módszereit. A brigádvezetők fórumainak közvetítésével e módszerek szélesebb körben váltak ismertté. Hatásaként már egyre több brigád rögzíti tárgyszerűbben és sokoldalúbban e kollektívák életét. Ezáltal a naplók forrásértéke is növekszik, mely nyilván visszahat az üzemtörténeti kutatások minőségére is. Az üzemtörténeti mozgalom tapasztalatai igazolták, hogy a politikát és mozgalmat, valamint a tudományt egymástól szükségszerűen meg kell különböztetnünk, de szembeállítanunk semmiképp sem szabad. A honismereti és benne az üzemtörténeti mozgalom számos akciójával és folyamatos kutatómunkájával gazdagította a történettudományt. Okkal következtethetünk ebből arra, hogy a honismereti munka és az üzemtörténet-írás erősödése a történettudomány fejlődésének egyik feltételét jelenti.

A mozgalom így a tudománnyal való megismerkedés, együttműködés önkéntes és szervezett eszközévé válhat.

Hasonló az eredmények az üzemtörténet és a politika, a politikai nevelőmunka viszonyában is. Az üzemtörténet-írás eddigi útja azzal a tapasztalattal szolgált, hogy fejlődése csak ott volt lendületes és kiegyensúlyozott, ahol a politikai munkába szervezeten beépült és mozgalmi jellegét is meg tudták őrizni. A tudományosság követelményei ezzel cseppet sem szenvedtek csorbát.

Ez az eljárás az üzemtörténet mind produktum számára is nagy előnyökkel járt. Haszna így vált szélesebb körben is érthetővé és ily módon tudott nagyobb tömegekre vonzást gyakorolni. A korábban elvontnak és „öncélúnak” tartott tevékenység így nyerte el valóságos társadalmi értelmét, s lényegében e módszerrel fejlődött mozgalommá.

Az irányításnak persze meghatározó szerepe van a mozgalom szakszerűségének erősítésében, a mind több tudományos értékű eredmény felmutatásában. A politikai irányítás a tudományos apparátus szabályozását közvetetten és közvetlenül is végzi, s így a mozgalom szakmai segítségére a tudományos kutatóhelyeket, intézményeket hatékonyan ösztönözheti. Fontos tapasztalat, hogy eredményes kutatómunka csak megfelelő üzemi, társadalmi háttér mellett folyhat. A vállalatok hivatásos történészeknek adott megbízásait kivéve a magányosan dolgozó amatőr kutatók törekvései ritkán kapják meg a kiérdemelt közösségi méltánylást, mert a kutatók és az üzemek szándékai legtöbbször nem találják egymásra. A „kereslet-kínálat” térben és időben legtöbbször eltérő, s ez még a legjobb szándékú kutatóban is elkeseredettséget okozhat. Ezért nekik is fel kell ismerniük: *olyan munkát, melyhez megértő támogatás kaphatnak, csak az üzemtörténet számára kedvező környezetben folytathatnak.* Be kell kapcsolódniuk tehát a mozgalomba, s tudásukkal, tapasztalataikkal segíteni azt, amely majd egyéni munkájuk eredményeire is visszahat. Az üzemtörténeti klubok, szakkörök erre megfelelő lehetőséget adnak.

Az üzemtörténeti mozgalom tartalmas fejlődése általában azokban a termelő egységekben következett be, ahol a pártszervezet, a szakszervezet, a KISZ kellő politikai támogatást adott számukra, és az üzemtörténeti tevékenység a politikai nevelőmunka részévé vált.

A politikai indíttatás, a mozgalmi jelleg érvényesítéséhez széles körű aktivitás, az üzemtörténettel kapcsolatos kollektív igények tervszerű kiváltása szükséges. Minél többen érzik meg az üzemtörténeti kutatás ízét, annál szélesebb körű és megalapozottabb lesz az aktivitás és a közvélemény. Mindez fokozottabban segítheti az üzemhez, munkahelyhez kötődést is. Mindenekelőtt az olyan csoport-, vagy tömegméretű feladatok tervezése és megoldása, melyek különböző színvonalú és mélységű, alkalmasszerű, vagy tartósabb gyűjtésekre, kisebb kutatásokra ösztönöznek. Jó példái ennek a helytörténeti, üzemtörténeti és más egyéb vetélkedők, melyekbe a termelő egység történetének egyes fejezetei is helyet kaphatnak. Az üzemi krónika vezetése számos aktivista mozgalmi (párt, szakszervezet, KISZ) megbízatását jelentheti. A vetélkedők, brigádvállalások egyik feladata lehet a tárgyi és írásos emlékek gyűjtése. Üzemtörténeti kiállítóhely létesítése és gondozása nem kevésbé tartalmas és megtisztelő feladatot jelent. Közösségi vagy kulturális megbízatásként a brigádok vállalhatják saját történetük megírását. Mindezek tervek, ajánlások, művelődési formák, értékelések révén kerülnek be a munkahelyek közösségi, művelődési szabályozó rendszerébe.

Ebben a rendszerben *nem túlzott követelmény, ha a mozgalom valamennyi tevékeny résztvevőjét a társadalmi szervek saját aktivistáikként kezelik és becsülik meg.*

Az üzemtörténet-kutatás és -írás — mint mozgalom — sokoldalúan képes formálni a személyiséget. Ezért is illik bele szükségszerűen a munkahelyi művelődés rendszerébe.

Dr. Huller Gyula

